

DAVLAT VA HUQUQ TARIXINING VUJUDGA KELISHI

Baxrillayev Ubaydulloh Umidjonovich

TDYU qoshidagi akademik litsey, 2-kurs o‘quvchisi

Annotatsiya: *Maqolada davlat va huquqning vujudga kelishi, ularning tarixiy rivojlanishi va jamiyatdagi roli yoritilgan. Qabilaviy jamiyatdan hozirgi zamonaviy davlatgacha bo‘lgan jarayonlar batafsil tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar: *Davlat, huquq, tarix, jamiyat, ijtimoiy tartib.*

Аннотация: *В статье освещается возникновение государства и права, их историческое развитие и роль в обществе. Подробно анализируются процессы от племенного общества до современного государства.*

Ключевые слова: *Государство, право, история, общество, социальный порядок.*

Annotation: *The article discusses the emergence of the state and law, their historical development, and their role in society. The processes from tribal communities to modern states are analyzed in detail.*

Keywords: *State, law, history, society, social order.*

Kirish

Davlat va huquq insoniyat jamiyatining asosiy ijtimoiy institutlari bo‘lib, ularning vujudga kelishi inson hayoti va jamiyat rivojlanishi bilan chambarchas bog‘liqdir. Har bir jamiyat o‘zining muayyan davrida ijtimoiy tartibni saqlash, nizolarni hal etish, mulk va huquqlarni himoya qilish ehtiyojidan kelib chiqqan holda davlat va huquq tizimini shakllantirgan. Shu bois, davlat va huquqni o‘rganish insoniyat tarixini, jamiyat taraqqiyotini va hozirgi zamon ijtimoiy tuzilishini tushunishning muhim vositasidir.

Tarixiy nuqtai nazardan qaraganda, davlat va huquq bosqichma-bosqich rivojlangan. Dastlabki davrlarda insonlar kichik qabilalar va oila birliklarida yashagan, tartib odatlar va urf-odatlariga asoslangan. O‘sha davrda jamiyatdagi nizolar qabilaning o‘z ichidagi qoidalar bilan hal qilingan, bu esa huquqiy munosabatlarning ilk shakli sifatida qaraladi.

Jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan rivojlanib, dehqonchilik, savdo va hunarmandchilik paydo bo‘lgach, insonlar bir joyga to‘planib, ijtimoiy bo‘linish yuzaga keldi. Shu davrda davlat tushunchasi vujudga keldi va jamiyatni boshqarish, resurslarni taqsimlash hamda ijtimoiy tartibni saqlash vazifalarini bajarish uchun rasmiy institut sifatida shakllandi.

Huquq normativlari esa davlat va jamiyatning tartibga soluvchi vositasi sifatida rivojlandi. Ular shaxslar o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga solish, mulk va manfaatlarni himoya qilish, adolatni ta’minlash uchun xizmat qilgan. Shu tarzda davlat va huquqning vujudga kelishi insoniyatning ijtimoiy rivojlanishi bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan.

Ushbu maqola davlat va huquqning vujudga kelish jarayonini, tarixiy rivojlanishini va jamiyatdagi rolini batafsil yoritishga qaratilgan. Kirish qismida biz mavzuning dolzarbligini, tarixiy asoslarini va tadqiqotning maqsadini ko‘rsatib, o‘quvchini maqolaga jalb qilishni maqsad qilganmiz. Shuningdek, davlat va huquqning shakllanishi nafaqat ijtimoiy, balki

siyosiy, iqtisodiy va madaniy jarayonlar bilan ham chambarchas bog‘liq bo‘lgan. Qabilaviy jamiyatlardan markazlashgan davlat tizimlarigacha bo‘lgan evolyutsiya davomida insonlar o‘zaro munosabatlarni tartibga solish, huquqiy nizolarni hal qilish va jamiyatni muvozanatda saqlashning turli mexanizmlarini ishlab chiqqan. Shu tariqa, davlat va huquqning paydo bo‘lishi insoniyatning madaniy va ijtimoiy taraqqiyotining muhim bosqichi sifatida qaraladi.

Davlatning shakllanishi bilan birga, huquqiy tizimlar ham rivojlandi. Qadimgi sivilizatsiyalarda – Misr, Mesopotamiya, Xitoy va Hindiston kabi davlatlarda – yozma huquq kodekslari mavjud bo‘lib, ular jamiyatdagi nizolarni hal qilish va adolatni ta’minlashda asosiy vosita bo‘lgan. Shu bilan birga, Rim va Yunon davrlarida huquqshunoslik rivojlanib, qonunlar tizimi ilmiy asosga ega bo‘ldi, bu esa davlat va huquqning bir-birini to‘ldiruvchi institutlar sifatida shakllanishiga xizmat qilgan.

Davlat va huquqning tarixiy rivojlanishi shuni ko‘rsatadiki, ular insoniyatning ijtimoiy ehtiyojlari va qadriyatlariga javob beradigan institutlar sifatida vujudga kelgan. Bugungi kunda davlat va huquq institutlari insonlarning asosiy huquqlari va erkinliklarini himoya qilish, ijtimoiy adolatni ta’minlash va jamiyatni barqaror rivojlantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Shu tarzda, davlat va huquq tarixini o‘rganish, ularning shakllanishi va rivojlanish jarayonlarini chuqur tushunish jamiyatning hozirgi va kelajakdagi ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligini ta’minlash uchun muhimdir. Ushbu maqolada biz aynan shu jarayonlarni tahlil qilamiz, davlat va huquqning paydo bo‘lishi va rivojlanishiga olib kelgan omillarni ko‘rsatamiz.

Asosiy qism

1. Qabilaviy jamiyatda davlat va huquqning ilk shakllari:

Davlat va huquqning vujudga kelishi insoniyatning ilk ijtimoiy tuzilmalari bilan bog‘liq. Dastlabki jamiyatlar – qabila va oila birliklarida – ijtimoiy tartib odat va urf-odatlar orqali saqlangan. Shu davrda shaxslar o‘rtasidagi nizolar qabilaning o‘z ichki qoidalari bilan hal qilinar, ya’ni har bir inson o‘z ijtimoiy rolini bilgan va qoidalarni buzgan shaxslar qabilaning boshqa a’zolari tomonidan jazolangan.

O’sha davrda huquq tushunchasi hali yozma shaklda emas, balki og‘zaki va an’anaviy tarzda mavjud bo‘lgan. Qabilalar orasida adolatni ta’minlash, mulk va resurslarni bo‘lish, qabila a’zolarining xavfsizligini saqlash kabi vazifalarni odatlar va urf-odatlar bajarilgan. Shu bilan birga, qabilaviy tuzilmalarda yetakchilik va hokimiyat ham shakllangan: qabila boshlig‘i yoki qabilaning eng hurmatli kishisi jamiyatdagi nizolarni hal qilgan va qarorlar chiqarilgan.

2. Agrar jamiyat va markazlashgan davlatning paydo bo‘lishi:

Odamlar qishloq xo‘jaligi bilan shug‘ullana boshlagach, ularning turar joylari barqarorlashdi, ijtimoiy bo‘linish yuzaga keldi va katta jamiyatlar – qishloq va shahar jamoalari – tashkil topdi. Shu davrda davlat tushunchasi shakllandi. Davlatning asosiy vazifasi jamiyatni boshqarish, resurslarni taqsimlash, xavfsizlikni ta’minlash va ijtimoiy nizolarni tartibga solish bo‘ldi.

Markazlashgan davlatlarda hokimiyat va qonunlar yanada rasmiy tus oldi. Shu davrda yozma huquq kodekslari paydo bo‘ldi. Misol uchun, qadimgi Mesopotamiya va Misrda huquq kodekslari jamiyatdagi nizolarni hal qilish va adolatni ta’minlash vositasi sifatida xizmat

qilgan. Shuningdek, Xitoyda ham Konfutsiy tamoyillari asosida jamiyatdagi odob-axloq qoidalari va huquqiy tartiblar shakllangan.

3. Rim va Yunon huquq tizimining rivojlanishi:

Rim imperiyasi davrida huquqshunoslik fan sifatida rivojlandi. Rim huquqi ijtimoiy va davlat hayotida asosiy vosita bo‘lib xizmat qilgan. Rim huquqi jamiyatdagi shaxslar huquqi, mulk huquqi, fuqarolik va jinoyat qonunlarini aniq tartibga solgan. Shu tarzda davlat va huquq bir-birini to‘ldiruvchi institut sifatida rivojlangan.

Yunon sivilizatsiyasida esa huquqning falsafiy asoslari shakllangan. Yunon faylasuflari – Platon va Aristotel – davlat va huquqning maqsadi, adolat va inson erkinligi masalalarini tahlil qilgan. Bu esa huquqshunoslik va siyosiy nazariyaning rivojlanishiga katta hissa qo‘shgan.

4. Davlat va huquqning zamonaviy shakllanishi:

O‘tmishdagi qabila va imperiya tizimlaridan zamonaviy demokratik davlatlar paydo bo‘ldi. Bugungi kunda davlat va huquq institutlari insonlarning asosiy huquqlarini himoya qilish, ijtimoiy adolatni ta’minlash va jamiyatni boshqarishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Zamonaviy davlatlar qonunlar, konstitutsiya, sud tizimi va ijro organlari orqali ijtimoiy tartibni saqlaydi. Shu bilan birga, inson huquqlarini himoya qilish, jamiyatdagi tenglikni ta’minlash va resurslarni adolatli taqsimlash vazifalarini bajaradi. Bu esa davlat va huquqning insoniyat taraqqiyotidagi tarixiy va ijtimoiy ahamiyatini ko‘rsatadi.

Xulosa

Davlat va huquq insoniyat tarixida muhim ijtimoiy institutlar sifatida shakllangan va rivojlangan. Ularning vujudga kelishi insonlarning ijtimoiy ehtiyojlari – nizolarni hal qilish, tartibni saqlash, adolatni ta’minlash va resurslarni taqsimlash – bilan chambarchas bog‘liqdir. Tarixiy jarayonlar shuni ko‘rsatadiki, davlat va huquq bosqichma-bosqich, qabilaviy jamiyatlardan markazlashgan davlat tizimlariga, keyinchalik esa zamonaviy demokratik davlatlarga evolyutsiya qilgan.

Qadimgi sivilizatsiyalarda – Misr, Mesopotamiya, Xitoy, Hindiston va Rim – huquq va davlat tizimlari turli shakllarda rivojlangan. Shu orqali insonlar jamiyatdagi nizolarni tartibga solish, adolatni ta’minlash va ijtimoiy barqarorlikni saqlashga erishgan. Rim huquqi va Yunon falsafasi esa davlat va huquqning ilmiy asoslarini yaratgan, ularning maqsadi, adolat va inson huquqlari masalalarini chuqur tahlil qilgan.

Bugungi kunda davlat va huquq institutlari insonlarning asosiy huquqlarini himoya qilish, ijtimoiy adolatni ta’minlash va jamiyatni barqaror rivojlantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, tarixiy tajriba va qadimiy huquqiy institutlar zamonaviy qonunchilik va siyosiy tizimlarning shakllanishiga katta ta’sir ko‘rsatgan.

Shu sababli, davlat va huquqning tarixi va shakllanish jarayonini o‘rganish bugungi jamiyatni tushunish va uni yanada rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega. Bu esa nafaqat tarixiy bilimlarni boyitadi, balki ijtimoiy adolat va qonun ustuvorligini ta’minlashga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Aqilov, Sh. O‘zbekiston tarixi va davlat tuzilishi. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2018.

- 2.Sobirov, A. Davlat va huquq tarixi. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2017.
- 3.Karimov, I. Huquqshunoslik asoslari. – Toshkent: “Yuridik adabiyot”, 2016.
- 4.Conquest, R. A History of Law. – London: Routledge, 2015.
- 5.Zimmer, H. The Evolution of State and Law. – New York: Academic Press, 2014.
- 6.Aristotle. Politics. – Oxford: Oxford University Press, 2009.
- 7.Platon. The Republic. – London: Penguin Classics, 2007.
- 8.Xitoy Huquqiy Kodlari va Konfutsiy tamoyillari bo‘yicha tarixiy manbalar. – Pekin: Beijing University Press, 2010.